

אם ראשי ערים היו מנהלים את העולם

ד"ר אור קרסין, ראשת המרכז למחקרי סביבה וקיימות האוניברסיטה הפתוחה

"אם ראשי ערים היו מנהלים את העולם", הוא הכותרת של ספר הגות פוליטית שנכתב בשנת 2013 על ידי בנימין בארבר תיאורטיקן פוליטי, פרופ' אמירטוס באוניברסיטת רטגרס ובאוניברסיטת מרלינד. בארבר שימש במהלך חייו כיועץ לביל קלינטון, למפלגות פוליטיות וראשי מדינות אירופאיות מובילות בהן גרמניה, בריטניה ואיטליה. כאיש סודם של ראשי מדינות ויושבי ראש מפלגות הוא חווה מקרוב כיצד הם מתפקדים ומתמודדים עם אתגרים שהונחו לפתחם, כמו טרור ושינוי האקלים. הנסיון המקצועי והרקע האקדמי כפילוסוף פוליטי, הניחו את הקרקע למסקנתו שבעוד שמדינות רבות אינן מתפקדות כהלכה וקרנן נמצאת בירידה, ערים ברחבי העולם נמצאות בנסיקה.

עשרים שנה לאחר פרסום הספר, המסר של בארבר נראה מדויק ורלוונטי מתמיד. עולמנו הופך לעולם אורבני, ובישראל מגמות אלה מחודדות מספר מונים. אם בראשית שנות ה-20 של המילניום הנוכחי 55% מהאנשים בעולם התגוררו באיזורים עירוניים, עד שנת 2050 אחוז זה צפוי לגדול ל-68%. בישראל, כבר היום 91% מהאוכלוסייה מתגוררים ביישובים עירוניים ועד שנת 2065 מספר זה צפוי לגדול לפחות ל-95%. באותה תקופה ערי ישראל תכפלנה את עצמן מ-8.8 מיליון תושבים למספר בלתי נתפס של 18 מיליון תושבים. נתונים אלה לא רק הופכים את תושבי הערים לרוב מוחלט מקרב תושבי המדינה, אלא גם מקנים כח השפעה חסר תקדים לערים, לראשיהן וגם לתושביהן.

מדינות, המהוות את הבסיס לסדר הפוליטי הגלובלי מאז מלחמת העולם הראשונה, מתגלות בעשורים האחרונים בחולשתן ובחדלונן הגובר. המשבר הפוליטי המתמשך הפוקד את ישראל, הגורם לחוסר יציבות שילטונית מתמשכת, הוא אולי חריג בעוצמתו ובמשכו, אך אינו חריג במהותו. שוו לנגד עינכם את חוסר היציבות השלטונית של מדינת ישראל בשנים האחרונות, לעומת היציבות המזהרת של השלטון המקומי בישראל על 255 הרשויות המקומיות השותפות לו. במרביתן המכריע של הרשויות עומדת להסתיים באוקטובר 2023 קדנציה יציבה בת 5 שנים, בה כיהנו ראשי רשויות ומועצות נבחרות. בישראל במאי 2023, חצי שנה לפני הבחירות, רק חמש וועדות קראות, המתמנות על ידי שר הפנים כאשר מועצת הרשות כושלת בהעברת תקציב, ורק ועדה אחת כזו מתקיימת בעיר: טבריה. יתר הוועדות ממונות ביישובים קטנים ולא עירוניים: אבו גוש, בית אריה ירכא ומסעדה. תושבי הרשויות המקומיות בהן ועדה קרואה מהווים קצת יותר משלושת רבעי האחוז (0.86%) מאזרחי ישראל. במספר קטן של רשויות מקומיות שסבלו מחוסר יציבות פוליטית מאז הבחירות המקומיות בשנת 2018 (כגון תל מונד) קוימו בחירות מיוחדות בהן נבחרו בינתיים ראשי רשויות שמכהנים כעת.

בעולם גלובלי, מפולג ומשוסע ניכר כי לערים כמנגנון משילות יש יתרונות מובהקים: מתוך המחקר האקדמי, ידוע כי ברמות משילות הנמוכות מהרמה המדינית יש מעורבות רבה יותר של תושבים, שכן החסמים להשתתפות פוליטית ואזרחית ולשיתוף פעולה הם נמוכים יותר. הקהילתיות במישור המקומי, מעודדת גם שיתופי פעולה חוצי מחנות ומגזרים, ומאפשרת פתרון בעיות באופן הבונה על המגוון האנושי כחוזקה ולא כחולשה. תשומת הלב הפוליטית של ראשי הערים לצרכים ולהעדפות של בוחריהם נתונה לרוב, בשל הקרבה לבוחרים. וגם נושאים אזרחיים שולטים בסדר היום המקומי, ונושאים הדחוקים לשולים לעיתים במישור הלאומי כמו הסביבה מקבלים ביטוי משמעותי בהרבה בשלטון המקומי. בשל התנאים הללו, טען בארבר בספרו שערים יכולות להתמודד טוב יותר עם אתגרים מקומיים של אי שוויון, חינוך, דיור, תעסוקה ונגישות לתחבורה ציבורית. חשבו למשל על השגשוג של ערים כמו הונג-קונג, סינגפור, ודובאי, אשר תקופה ממושכת בהיסטוריה שלהן התפתחו ללא מסגרת מדינית משמעותית.

מעבר לכך טוען בארבר, "מאחר וערים נוטות באופן טבעי לשיתופי פעולה ותלות הדדית הן מהוות אכסנייה לתקווה". תקווה זו היא מנוע חיובי לפעולה ולא רק במישור המקומי אלא גם בקידום שיתוף פעולה עולמי. תופעה שמערכת את שני המימדים הללו מכונה Glocality, או כפי שמקובל לומר באחת הסיסמאות הפופולריות שנפוצו בקרב ארגוני חברה אזרחית: "חשוב עולמית פעל מקומית". לכן, דווקא ערים ממוקמות בעמדה ייחודית לפתור בעיות גלובאליות המחייבות פעולה

קולקטיבית כמו שינויי אקלים. במילים של בארבר: הערים הן "תופעה חברתית שיכולה להבטיח פרגמטיזם במקום פוליטיקה, חדשנות במקום אידאולוגיה, ופתרונות במקום ריבונות".

יתרון של ערים בישראל, מתחדד לנוכח מידת האמון עליה מצהירים אזרחים ביחס למוסדות השלטון השונים. השלטון המקומי שנמצא ברמת האמון במקום השני לאחר הצבא, נהנה מ- 62 אחוזי אמון בקרב יהודים כפול מרמת האמון המדווחת על ידי הציבור היהודי כלפי הכנסת והממשלה (הנעות בין 28-29 אחוזים) (על פי נתוני הסקר של המכון הישראלי לדמוקרטיה לשנת 2021). אך כדי שערים תהינה מסוגלות לפעול ולממש את הציפיות של תושביהן, עליהן להשיב לעצמן סמכויות שניטלו מהן על ידי המדינה לאורך השנים. גם בזה, הציבור בישראל נראה כתומך עם 67% מהמשיבים בסקר המכון הישראלי לדמוקרטיה לשנת 2021 שתומכים בהעברת סמכויות מהשלטון המרכזי לשלטון המקומי.

בארבר לא היה בודד בניסיון לקדם את הערים כמנגנוני משילות חלופיים. גם וישאן צאקראבארטי, אדריכל ומתכנן ערים שפרסם בשנת 2014 ספר בשם "עיר של ערים", טען בספרו, שתכנון עירוני איכותי יכול לתת מענה על האתגרים הגדולים של זיהום סביבתי, צריכה עודפת ושימוש יתר במשאבים, עלויות בריאות תופחות וירידה בניידות החברתית.

אבל, האם באמת בכוחן של ערים לתת מענה למשברים גלובאליים כמו משבר האקלים? כ- 70% מפליטות גזי החממה הגלובאליים שמקורם בצריכת אנרגיה פחמנית משויכות לערים. אולם, ערים הן גם בין המקומות הרגישים ביותר לשינויי האקלים. קחו למשל את סן פרנסיסקו שהקדימה את מדיניות האקלים של הממשל הפדראלי בארה"ב. ערים חלוצות מהוות חממות לנסיינות של מדינות מפותחות רבות בהפחתת פליטות גזי חממה, מסמנות למדינה את הכיוון הרצוי והאפשרי, וודאי שהן מובילות את מרבית המאמצים להסתגלות והתמודדות עם שינוי אקלים. [ICLEI](#) ארגון בינלאומי המאגד ערים מדווח על למעלה מ- 9000 ערים שחברו לאמנה גלובאלית של ראשי ערים לאנרגיה ואקלים. אמנה זו כוללת התחייבות לפיתוח יעדים שאפתניים להפחתת פליטות גזי חממה וגם לפעול לפיתוח חוסן וכושר הסתגלות לשינוי אקלים. מנגנון הניטור של הפליטות מחייב דיווח לארגון באופן שקוף וזמין לציבור.

לא צריך לנדוד למחוזות רחוקים. קחו למשל את עירית תל אביב או עירית כפר סבא שיש להן כבר תוכניות הערכות לשינוי אקלים (הכוללות יעדי הפחתה והסתגלות) שנמצאות בשלבי יישום. זאת, בעוד שלמדינת ישראל עדין אין תכנית שכזו. נדמה שגם בישראל, בתחום המאבק במשבר האקלים, שהוא במהותו בעיה גלובאלית, ערים נמצאות בחזית העשייה, מהוות חממה ליישום טכנולוגיות חדשות, ובדרך זו תומכות גם בפיתוח תעשייה מקומית ירוקה וחכמה.

על מנת שאזורים אורבניים ותושביהם יפרדו ממעמדם כצרכנים עיקריים של משאבים ומחצבים, וכיוצאים של רוב הזיהומים הסביבתיים (פסולת מוצקה, ביוב, זיהום אוויר, קרקע וים, רעש ואור), נדרש מהפך של ממש. המהפך יצטרך להתמודד עם האופן בו מתכננים ערים. השינויים הם אדירים ורב מערכתיים. ידרשו בין היתר, שינויים בדפוסי בנייה ושימוש בחומרים, התייעלות במשאבים, חשיבה מחדש על שימושי קרקע קיימים ושמירה על שטחים פתוחים. פתרונות מבוססי טבע וטכנולוגיות מתקדמות ונקיות יוכלו לסייע בהתמודדות עם בעיות עירוניות שונות, בראשן אתגרי התחבורה הפקת האנרגיה והטיפול בפסולת. פתרונות חברתיים חדשניים כגון קהילות אנרגיה ירוקה, עסקים אתיים ובנקים להחלפה ולשיתוף ציוד וחומרים, יתמכו בהפיכת הערים לשוויוניות יותר וטובות למחייה.

המרכז למחקרי סביבה וקיימות, לוקח על עצמו את האתגר העצום הזה בסדרה של מחקרים שמטרתם לתמוך במקבלי החלטות במישור העירוני והארצי, בארגוני חברה אזרחית ובתושבים, על מנת לסייע להם בידע ובכלים שיתמכו במאמצים לקדם פיתוח עירוני בר קיימא.

מבין מחקרי המרכז הפעילים:

- פיתוח מדדים ותרמישים להסתגלות לשינוי אקלים במישור העירוני
- חסמים וכלי מדיניות לקידום מערכות סולאריות קטנות ומבוזרות במרחב העירוני
- סקר עמדות של מקבלי החלטות ותושבי רשויות מקומיות בסוגיות ליבה של מדיניות סביבה עירונית והרתמות לעשייה
- היבטים חברתיים ומדעיים של שימוש בתנורי קמין ביישובים שונים בישראל
- הנגשת כלים טכנולוגיים לתכנון עירוני צפוף בהתחשב בדפוסי ציפוף מועדפים על ידי תושבים